

Redactioneel

In dit nummer staat een viertal nogal aktuele vraagstukken centraal: Suriname na de coup, vakbeweging en ontwapening, het regionaal-ekonomisch beleid 1980-1985, en de sanering van Philips Stadskanaal.

In Suriname is, sinds de machtsgreep der militairen en de deelname van een deel van links (de PALU) aan de regering, een discussie losgebrand over de te volgen koers. Kan een ekonomisch ontwikkelingsprogramma opgezet worden, dat Suriname losweekt uit de knellende banden van het neokolonialisme, en dat ook perspectieven opent voor het socialisme in dit land? In hun vooral historische rekonstruktie van de wording van deze 'export-enklave' gaan *Willemssen en Gowricharn* na hoe realistisch deze perspectieven zijn, hetgeen uitmondt in een kritische beoordeling van de gedachtengang van de PALU. Deze discussiebijdrage — waarvan men mag hopen dat de lezing ervan niet tot Nederland beperkt blijft — vormt voor *TPE* een eerste poging raciale verhoudingen te verbinden met klasseverhoudingen en van beide aan te geven hoe zij zich historisch ontwikkeld hebben onder invloed van het (Nederlands) imperialisme.

De reeks van artikelen in *TPE* over werkgelegenheidsvraagstukken wordt ook in dit nummer voortgezet. Stond in vorige nummers vooral het makro-ekonomisch beleid centraal, nu vragen we in twee artikelen aandacht voor wat wel genoemd wordt het mesoniveau (Stuart Holland). Via het artikel van *Drewe* willen we een start maken met discussie over regionale ekonomische problematiek. Hij neemt de in het voorjaar van 1981 geopenbaarde voornemens voor het regionaal-ekonomisch beleid onder de loep.

In het tweede artikel analyseren Bouwmans c.s. de strategie van Philips ten aanzien van de sektor van videoprodukten, met name TV's. Beide kwesties hangen ten nauwste samen: in beide gevallen staat werkgelegenheid in de zwakkere regio's op het spel.

Het regionaal-ekonomisch beleid zoals dat de laatste decennia is gevoerd, stond vooral in het teken van stimulering van werkgelegenheid in de zwakkere regio's. Het steunde hoofdzakelijk op indirecte instrumenten: zo werden er industrieterreinen aangelegd, en werd bedrijven die bereid waren zich er te vestigen de nodige financiële voordelen in het vooruitzicht gesteld. Succes bleef, althans in het verleden, niet geheel uit. Ook Philips heeft dochterondernemingen in deze streken gevestigd, en mede

geprofiteerd van overheids-geld. Maar het beleid heeft niet weten te verhinderen dat de werkloosheid in deze regio's aanzienlijk sneller is toegenomen. Nu bovendien ook in het westen — vooral in de grote steden — de negatieve ontwikkelingen in een stroomversnelling zijn geraakt, is men in Den Haag aan een heroverweging begonnen.

Op zich is dat ook noodzakelijk, zo laat Drewe zien. Bij voortzetting van het huidige beleid wordt het dweilen met de kraan open, richting 800.000 werklozen (waarbij we al jaren op de vooruitberekende koers blijken te liggen). Maar die bezinning blijkt vooral gericht op de vraag of men de beschikbare middelen — die, gegeven de vermeende noodzaak tot bezuinigen, nu eenmaal beperkt zijn — nu ook moeten inzetten om in het westen des lands de vloed te keren. Het regionaal beleid is beland op een kruispunt, en hinkt vooralsnog op twee gedachten: het richten op het eerlijk verdelen van werkloosheid ('interregionale billijkheid', zoals dat in Den Haag genoemd wordt), en op een maximale economische groei ('nationale economische doelmatigheid'). Daarmee kon, zo redeneert Drewe, wel eens een voorschot genomen worden op een nieuw beginsel: nu het werk niet naar de mensen blijkt te komen, moeten de mensen maar naar het werk komen. Deze beleidslijn wordt in Engeland en de VS al langer gehuldigd. Drewe plaatst de nota tegen de achtergrond van de discussie over de wenselijkheid van meer of minder staatsinterventie. Het laatste recept, aldus Drewe, houdt te weinig rekening met de internationale arbeidsverdeling en de mobiliteit van kapitaal. En het is precies dit punt dat in het daaropvolgende artikel wordt onderstreept.

De aanleiding voor het artikel van *Bouwmans c.s.* wordt gevormd door de voorgenomen massa-ontslagen bij de Philips-vestiging in Stads kanaal. Is die ontwikkeling wel onvermijdelijk zoals Philips aanvoert? Moet Philips zich aanpassen aan de verzadiging van de markt? Is het inderdaad te wijten aan de import van kleuren-TV's uit het land van de rijzende zon dat de werkgelegenheid in Groningen verder in het moeras zinkt? Of is de werkelijkheid voor Philips wel degelijk beïnvloedbaar, veranderbaar? Bouwmans c.s. laten zien dat Philips zijn eigen strategie heeft. Deze dateert niet van vandaag of gisteren, is meer actie dan reactie, en volgt systematische lijnen van anticipatie op ontwikkelingen, waardoor ze zelf die ontwikkelingen medebepaalt en tot op zekere hoogte naar haar hand weet te zetten. In die strategie zijn bedrijfsvestigingen pionnen, zijn afspraken met regionale en lokale bestuurders weinig meer dan handdrukken met een overigens buiten spel staand publiek, en zijn de financiële voordelen geboden in het kader van regionaal beleid mooi meegenomen als het zo

uitkomt. Het contrast met de passiviteit van het regionaal-ekonomisch beleid dat volgt in plaats van stuurt, aarzelt in plaats van ingrijpt kon niet groter zijn.

Het artikel van Bouwmans c.s. is gebaseerd op het onderzoek van de HAGA-groep. De bespreking daarvan door *Boonen en Van der Woude* die we ook in dit nummer hebben opgenomen kan eventueel als inleiding op dit artikel gelezen worden.

Niettegenstaande de sterk toegenomen werkloosheid heeft ook de FNV aansluiting gevonden bij de dringend noodzakelijke discussie over ontwapening en omzetting van wapeningsindustrie in vreedzame produktie. Zo wordt op dit moment de nota die deze vakcentrale hierover in mei 1981 publiceerde in de vakbeweging besproken. Weinig is evenwel in Nederland bekend over de verschuivingen in de standpunten en activiteiten op dit punt in de internationale vakbeweging. *Houben* geeft daarvan in zijn artikel een kort en informatief overzicht. Moge de opname van dit stuk een bescheiden bijdrage vormen aan de discussie over ontwapening, en een start voor meer aandacht in *TPE* voor deze problematiek.

Vraagstukken van planning en beheersbaarheid van de ekonomie maken het gewenst ook het 'reële socialisme' te bestuderen. In dit nummer aandacht voor inflatie c.q. het (on)vermogen tot prijsbeheersing in Oost-Europa. Niet alleen in het Westen is inflatie een politiek heet issue. In het Oostblok stellen prijsstijgingen de sociale en politieke verhoudingen soms danig op de proef, of vormen mede een aanleiding voor ingrijpende sociale strijd, zoals Polen laat zien. Ook tegen die achtergrond is kennis over het feitelijk funktioneren van deze geplande ekonomieën broodnodig. Het sterk empirisch getinte betoog van *Boot* biedt over het inflatieverschijnsel in deze landen belangwekkende informatie. Zo konstateert hij dat er weliswaar geen sprake is van een onbeheerste inflatiespiraal, maar dat de autoriteiten de prijzen ook bepaald niet geheel onder controle hebben.

We besluiten dit nummer met een tweetal discussiebijdragen over het werkgelegenheidsbeleid aan de hand van besprekingen van twee recente publikaties.

Ruben Gowricharn/Glenn Willemsen

Suriname: de revitalisatie van een exportekonomie

1 Inleiding

Vijf jaar nadat Suriname onafhankelijk was geworden grepen militairen de staatsmacht. Reeds in de eerste weken na de staatsgreep bleek dat de militairen niet meer dan een vage notie hadden over de toekomstige inrichting van de samenleving. Gaandeweg veranderde dat, vooral nadat een deel van de kleine linkse beweging in Suriname, de *Progressieve Arbeiders en Landbouwers Unie* (PALU), zich bij de militairen aansloot en leden van de PALU op sleutelposities in het staatsapparaat werden benoemd. Met rugdekking van de militairen trachtte de PALU samen met andere nationalistische een economisch ontwikkelingsprogramma uit te voeren. Uitdrukkingen als 'strijd tegen onderdrukking en kolonialisme', 'afhankelijkheid', 'overheersing' en 'imperialisme', worden met een toenemende frequentie gehanteerd. Recentelijk werd officieel zelfs verklaard dat de ingezette vernieuwingen, welke intussen tot revolutie werden omgedoopt, een 'socialistische koers' inluiden. Suriname moet een eigen model tot ontwikkeling brengen, een ideologie die de militairen eerder met *Surinamisme* hadden aangeduid.

In dit artikel zullen we trachten de wijzigingen in de economische politiek, aangebracht door het burgerlijk-militaire bewind in Suriname, vanuit een historisch perspectief te beoordelen. In de komende paragraaf worden de historische achtergronden geschetst van het exportkarakter van de Surinaamse samenleving tot aan de tweede wereldoorlog. Daarna volgt een uitgebreidere uiteenzetting over de periode 1945-1950.

De centrale optiek van waaruit dit artikel is geschreven is de gedachte dat de *transformatie* van de Surinaamse economie niet kan plaatsvinden door de staat. Daarvoor is deze te zeer gemodelleerd naar de belangen van het centrum en de kompradore bourgeoisie in Suriname. Weliswaar kan de staat een relatieve autonomie verwerven ten opzichte van deze belangengroepen, maar dat is afhankelijk van de revolutionaire mobilisatie van de massa. Dit betekent dat de klassenstrijd niet vervangen kan worden door anti-imperialistische rethoriek, en tevens dat deze

mobilisatie belangrijk geregionaliseerd moet worden wil aan een wezenlijke voorwaarde voor regionale integratie voldaan zijn.

2 Ontstaan en ontwikkeling van de exporteconomie

2.1. *Plantages*

Vanaf de beginperiode van de kapitalistische wereldmarkt is er in Suriname door het merkantiel kapitaal met behulp van slavenarbeid voor export geproduceerd. Op plantages, die in geheel West-Indië de dominante produktie-eenheid werden, werd met behulp van aangevoerde slaven voornamelijk suiker verbouwd. De slavenplantages waren grootschalige produktie-eenheden die zich kenmerkten door een lage technische samenstelling van het kapitaal. Het accumulatieproces had een langzaam en kwantitatief karakter. Deze exporteconomieën waren niet alleen voor hun produktie volledig afhankelijk van de wereldmarkt, maar ook voor hun import. Daarbij moet men bedenken, dat zelfs een groot deel van de voedingsmiddelen werd geïmporteerd. Zo kwam een op slavenarbeid gebaseerde samenleving tot stand die weinig gedifferentieerd was.

De plantage-ekonomieën in het Caraïbisch gebied en dus ook die in Suriname zijn lange tijd een bron van rijkdom geweest voor Europese planters terwijl ze tevens hebben bijgedragen aan de accumulatie van het kapitaal in Europa.¹ Maar bij de expansie van de kapitalistische wereldeconomie werden de rekruteringsgebieden van de slaven stuk voor stuk in dat systeem opgezogen. De logica van het systeem eist op dat moment de stopzetting van de invoer van slaven. Gevolg was eerst stagnatie en later verbod op de handel in slaven. Slavernij werd onrendabel.²

Bij de gegeven stand van de technologie in West-Indië gaf dit aanleiding tot problemen. Andere gebieden, met name in Zuid- en Zuidoost-Azië, die geavanceerde produktiemiddelen toepasten en bovendien over een massa van goedkope arbeid beschikten, werden de nieuwe plantagegebieden van de wereld. Dit leidde tot een ingrijpende crisis in de export en tot een verminderde integratie van Suriname in de wereldmarkt. De opheffing van de slavenarbeid werd onder de gegeven voorwaarden noodzakelijk. In Suriname was dat, mede vanwege de late opkomst van het industriële kapitaal in Nederland en de daardoor langdurig sterke positie van het koloniaal kapitaal, pas in 1863 het geval.

1. Vergelijk Eric Williams, *Capitalism and Slavery*, Londen 1975.

2. Voor een uitvoerige behandeling zie: Im. Wallerstein, *The Modern World System*, Academic Press 1974.

Met de opheffing van de slavenarbeid ging de absolute controle die het kapitaal had over de arbeid teniet. Het buitenlandse kapitaal in Suriname trok zich terug; de buitenlandse planters werden goddeels vervangen door lokale.³ Deze waren echter weinig kapitaalkrchtig en misten de meest essentiële middelen om zich tot een agrarische bourgeoisie te kunnen ontwikkelen. Eer dan met de aanwezige arbeiders tot nieuwe arbeidsverhoudingen te komen, voerden zij met behulp van de koloniale overheid kontraktarbeiders aan tegen lage lonen op basis van een kontrakt dat in de praktijk een variatie betekende op het stelsel van gedwongen arbeid van voorheen. Zo werd in plaats van stabiele en continue werkgelegenheid juist de vernietiging van arbeidsplaatsen bevorderd, daar de korte termijn-voordelen van het gedwongen arbeidsstelsel (kontraktarbeid en lage lonen) op den duur niet opwogen tegen de mogelijkheden van arbeidsproduktiviteitsverhoging door toepassing van nieuwe technologieën. Dit resulteerde in een beperkte kapitaalgoederenmarkt die samenging met een eveneens beperkte konsumptiegoederenmarkt. Gebrek aan kredieten verhinderde de innovatie van het productieproces. De immigratie van kontraktarbeid moet dan ook als een noodzakelijke consequentie van het onvermogen tot kapitaalakkumulatie worden gezien.

De met de opheffing van de slavenarbeid vrijgekomen slaven waren in formele zin vrije arbeiders. Zij weigerden, ondanks druk van de plantersklasse en de koloniale overheid, de loonarbeid op de plantages en probeerden een bestaan op te bouwen als kleine boeren. De slechte produktievoorwaarden op het platteland, zeker in de beginperiode, maakten zelfstandige vestiging geen gemakkelijke zaak. Bovendien was de agrarische politiek van de koloniale overheid gekenmerkt door een inherente tegenstelling tussen enerzijds het kreëren van een ruraal proletariaat voor de plantages en anderzijds het instandhouden van een sektor van voedsel producerende kleine boeren, welke instandhouding onmisbaar was voor het voeren van een politiek van lage lonen. Daardoor kon de overheid geen evenwichtige politiek ten aanzien van het platteland voeren. Maatregelen met betrekking tot produktiviteitsverhoging, opslag, verwerking, krediet en afzetbevordering bleven afwezig of waren zeldzaam. Hierdoor konden de bestaansvoorwaarden voor de zich vormende klasse van kleine

3. Voor een samenvattend overzicht van de Nederlandse koloniale politiek ten opzichte van Suriname in de periode 1873-1940, zie: Glenn Willemsen, *Koloniale Politiek en Transformatieprocessen in een*

Plantage Economie, diss. EUR 1980, en Waldo Heilbron en Glenn Willemsen, 'Goud- en Balata-exploitatie in Suriname enz.', in: *Caribisch Forum*, 1980 nrs. 1, 2 en 3.

boeren niet effectief verbeteren. Daardoor kon men zelfs niet eens tot een adequate voedselvoorziening voor de binnenlandse markt komen, waardoor voedselimport gehandhaafd bleef. Een boerenklasse van enige betekenis, zoals we die in vele delen van de periferie kennen, heeft zich in Suriname dan ook nauwelijks kunnen ontwikkelen. Veeleer zien we het verschijnsel dat men naast de eigen produktie al of niet voor eigen verbruik, het inkomen moest aanvullen door loonarbeid. Halfproletarisering en een quasi-kleinboerenklasse waren hiervan het resultaat en kenmerken tot vandaag grote delen van de arbeidende bevolking.

2.2. *Goud en Balata: nieuwe exportsectoren*

Zolang men in het centrum voldoende bekend was met de aanwezigheid van bodemschatten in Suriname en alles in de plantagesektor op voortdurende achteruitgang wees werd de van centralisme doortrokken koloniale politiek van Nederland omhuld door een liberaal stelsel van bestuur en beheer. Het kenmerkende daarbij was de instelling van een statenkollege met de bevoegdheid van zelfbestuur. Een vorm van koloniale parlementaire democratie. Deze stelde in de praktijk weinig voor. Want zodra bekend raakte dat Suriname natuurlijke rijkdommen in het achterland bezat werd een neiging merkbaar meer macht en invloed vanuit Nederland uit te oefenen. Deze tendens was duidelijk merkbaar in de jaren negentig van de vorige eeuw, toen kapitaalexport vanuit het centrum gepaard ging met de tendens tot monopolistische controle door de staat (via haar concessiepolitiek) over grondstoffenvoorraden in de koloniën.⁴

Naast de traditionele plantageproduktie kwam toen eerst de *goud*produktie en naderhand de *balata*-exploitatie tot stand. Beide sectoren hebben in belangrijke mate bijgedragen tot instandhouding van de exportekonomie. Ze hadden, evenals de plantage voorheen, als essentieel kenmerk dat zij door het buitenlandse kapitaal werden gedomineerd en volledig afhankelijk waren van de ontwikkelingen op de wereldmarkt. De koloniale politiek sloot hierbij aan in die zin dat pogingen in het werk werden gesteld om het investeringsklimaat voor buitenlandse ondernemingen

4. In 1898 drong de Nederlandse regering er bij de Koloniale Staten op aan de goudverordening zo te wijzigen dat houders van vergunningen alleen konden zijn: Nederlanders en ingezetenen van Suriname, of vennootschappen in Nederland of Suriname gevestigd. Deze verordening, waartegen veel oppositie in Suriname bestond, kreeg in de pers

de naam van 'vreemdelingen-uitsluitingsverordening'. Kortom, de koloniserende staat wenste monopolistische controle over de natuurlijke hulpbronnen van haar periferie, om zodoende via haar concessiepolitiek aan ondernemingen binnen haar grondgebied monopolistische exploitatie van grondstoffen te kunnen garanderen.

aantrekkelijk te maken. Weinig speelruimte werd gelaten aan lokale kleine ondernemers. Daarenboven voerde de koloniale overheid een beleid om de sektorale en geografische arbeidsdeling volgens etnische scheidslijnen te laten verlopen. Het was de gekontrakteerden in Suriname bijvoorbeeld wettelijk verboden in andere sectoren dan de agrarische werk te zoeken, terwijl de lonen in de agrarische sektor het laagst waren. Mede door dit beleid werd de onderhandelingspositie van de immigrant als werknemer zeer verzwakt. Zo kwam in een raciaal verdeelde maatschappij een etnische arbeidsverdeling tot stand. De Hindostaanse en Javaanse kontraktarbeiders werkten hoofdzakelijk op de plantages, de Kreolen in de administratieve mijnbouw en bosbedrijven. Deze etnische arbeidsverdeling verhevigde de reeds bestaande conflicten met betrekking tot de toegang tot hulpbronnen. Voorts maakte dit beleid, dat berustte op een verdeel-en-heers-strategie, het de etnische groepen niet gemakkelijk de belangen van de gehele gemeenschap voor ogen te houden. Het effect was dat de nationale integratie van de verschillende etnische groepen erdoor werd belemmerd. De wrijvingen die hieruit zijn voortgevloeid zijn tot vandaag merkbaar.

De absorptiecapaciteit van de nieuwe exportsectoren was echter groot en hoewel de produktieverhoudingen ook in deze sectoren archaisch waren te noemen,⁵ zijn ze van grote betekenis geweest voor de transformatie van onvrije arbeid naar vrije arbeid.

De crisis welke zich tussen de wereldoorlogen in steeds sterkere mate in alle sectoren doorzette, leidde onder andere tot de instelling van diverse onderzoekskommissies die evenzovele rapporten en aanbevelingen uitbrachten. Centraal in deze rapporten is de aandrang bij de overheid kapitaalinvesteringen in Suriname te doen welke het investeringsklimaat zouden moeten verbeteren. De leidende gedachte hierbij was dat Suriname als een soort 'reserve' gereed moest worden gehouden voor het geval Nederlands-Indië als beleggingsgebied voor het Nederlandse kapitaal minder aantrekkelijk zou worden. Suriname zou dan 'gereed zijn de taak van Nederlands-Indië op zich te nemen'. Maar omdat Nederland, tot aan de tweede wereldoorlog, investeringen in Indonesië

5. De produktieverhoudingen in de goud- en balata-exploitatie werden gekenmerkt door vormen van economische en buiten-economische dwangmaatregelen die verschillende vormen aannamen. De arbeiders waren niet in vaste loondienst maar moesten zich telkens voor enkele

maanden laten kontrakteren. Aan het kontrakt waren systemen van gedwongen winkelnering en voorschottenstelsels verbonden die sterke afhankelijkheidsverhoudingen tussen de exploitant en de arbeiders en hun gezinnen tot gevolg hadden.

prefereerde ver boven die in andere koloniën, bleef een beleid gericht op het scheppen van aantrekkelijke produktievoorwaarden in Suriname achterwege en werd de verslechtering van de maatschappelijke situatie tevens op haar beloop gelaten.

3 Perifere accumulatie

De hernieuwde belangstelling voor Suriname tijdens de tweede wereldoorlog was het gevolg van internationale en in mindere mate van binnenlandse ontwikkelingen.⁶ In de eerste plaats was de gestage toename van de Amerikaanse invloed op het westelijk halfrond een bron van verontrusting voor Nederlandse bewindvoerders. Deze invloed manifesteerde zich onder andere in de toenemende handel met de VS. Belangrijker was het gewicht dat de bauxietproduktie in die periode verkreeg. Werd de Amerikaanse *Alcoa* vanwege de geringe interesse van het Nederlandse kapitaal reeds in 1916 toegelaten tot de exploitatie van deze grondstof, in 1939 haaste de Nederlandse regering zich de *Biliton* te bewegen de winning van bauxiet eveneens ter hand te nemen. Een andere ontwikkeling die Nederland ertoe bracht haar 'moederlijke plichten' jegens de West serieus te nemen was het verlies van haar meest profijtelijke kolonie: Indonesië. Reeds in 1926 hadden Surinaamse en Nederlandse ondernemers er bij de bewindvoerders op aangedrongen Surinaamse exploitatierijp te maken voor het geval het Nederlandse kapitaal in Indonesië zich vanwege de politieke instabiliteit aldaar zou moeten terug trekken. De Japanse bezetting en de opleving van het nationalisme in Indonesië noodzaakten ertoe het in 'reserve' gehouden Suriname voor grootscheepse exploitatie geschikt te maken. Hiermee werd tevens een derde storende omstandigheid geneutraliseerd, namelijk de agitatie van de licht gekleurde middenlaag in Suriname die meer zeggenschap wilde hebben in binnenlandse aangelegenheden. De politieke voorloper van de naoorlogse ontwikkelingen was de belofte van koningin Wilhelmina in haar bekende Londense radiorede van 1942, waarin zij de koloniën meer zeggenschap in interne aangelegenheden beloofde. Na de oorlog werd inderdaad één aanvang gemaakt met de voorbereidingen en uitvoering van deze belofte. Dit resulteerde in 1954 in het *Statuut voor het Koninkrijk*

6. Deze paragraaf is voor een belangrijk deel gebaseerd op eerder verschenen publikaties, m.n.: R.S. Gowricharn, 'The Decolonization of Suriname', in: *Caraïbisch Forum*, 1980 nr. 1; idem: 'The State in Primary-Export Societas: The Case of

Surinam', in: S. Craigh (ed.), *Contemporary Caribbean: A Sociological Reader*, Vol. 1, Maracas, Trinidad & Tobago 1981; idem: 'The Coup d'Etat in Suriname', in: *Caraiësch Forum*, 1980 nr. 3.

der Nederlanden, waarbij Suriname en de Nederlandse Antillen (Indonesië wist men niet te behouden) een grotere mate van zeggenschap verkregen in de eigen interne aangelegenheden. Maar Nederland bleef zeggenschap behouden over de internationale betrekkingen en defensie. Door de overwegend bilaterale betrekkingen van Suriname, kon Nederland de toegang van concurrerende bedrijven tot Suriname's bodemschatten middels haar ontwikkelingspolitiek in belangrijke mate reguleren. Hierdoor funktioneerde het Statuut als een politiek wapen in de inter-imperialistische concurrentie welke na de tweede wereldoorlog wederom oplaaide.

3.1. De herorganisatie van het kapitalisme

In 1947 werd een *Welvaartsfonds* opgericht dat de beschikking kreeg over Sf 28 miljoen. Hiermee werden voornamelijk de voorwaarden voor accumulatie geïnventariseerd. De belangrijkste gefinancierde activiteiten waren de oprichting van een planbureau, de inventarisatie van het produktiepotentieel (via luchtcartering en volkstelling), de oprichting van een stichting voor de ontwikkeling van de machinale landbouw (*SML*), een kredietbank en twee grote rijstpolders. Van 1954 tot 1964 werd het *Tienjarenplan* uitgevoerd waarbij het binnenland werd omsloten en op exploitatiemogelijkheden geëxporteerd. Daarnaast werden de transport- en kommunikatiesysteem verbeterd en uitgebreid, landbouwgronden gesaneerd, bananenplantages en rijstpolders aangelegd en een aanzienlijk deel van de gelden in 'human capital' geïnvesteerd. Vanaf 1959 werden investeringen gedaan in de opwekking van hydro-elektrische energie ten behoeve van de bauxietindustrie. Het daarop volgende *Eerste Vijffarenplan* (1967-1971) en het *Tweede Vijffarenplan* (1972-1976), vormden grotendeels een uitbreiding van deze aanpak. Tabel 1 laat de toename van de overheidsinvesteringen als gevolg van het Tienjarenplan zien.

Het was de bedoeling om via de creatie van gunstige algemene produktievoorwaarden waaronder fiskale faciliteiten buitenlands kapitaal aan te trekken, een beleid dat eerder is getypeerd als '*accumulation by invitation*'. Vergeleken met de resultaten in andere perifere formaties moet het succes van dit beleid in Suriname twijfelachtig worden genoemd. Toch moet worden opgemerkt dat er wel nieuwe economische activiteiten werden geëntameerd, in zoverre dat deze voornamelijk door de Nederlandse bedrijven ter hand werden genomen. Was de mijnbouw reeds voor de wereldoorlog de leidende economische sektor, na de voltooiing van de hydro-elektrische centrale te Afobakka, kwam de toegenomen produktiekapaciteit zowel ten goede aan de

tabel 1

Bruto investeringen in lopenden \$f mln, uitgedrukt in percentages van het totaal

	1953		1958		1963	
	overheid	part.	overheid	part.	overheid	part.
1. Landbouw, Veeteelt & Visserij	2,1	19,0	5,9	7,1	6,6	2,2
2. Bosbouw & Houtverwerking	—	2,1	1,2	2,0	1,3	0,8
3. Bauxiet & Verwerking	—	16,9	1,3	27,0	1,8	52,6
4. Handel, Banken & Verzekeringswezen, Transport	2,1	8,4	—	6,1	1,2	4,3
5. Woningen, Kleinind. en Bouwnijverheid	1,1	31,4	0,6	23,1	1,6	18,7
6. Overheid & Overige Diensten	—	16,9	11,0	15,0	5,5	3,4
7. Subtotaal	5,3	94,7	20,0	80,0	18	82
8. Totaal	100		100		100	

Bron:

Gepercentreerd uit *Macro-Economische Beschouwingen 1953-1968* uitgave Stichting Planbureau Suriname, zonder jaar.

Met 1953 als basisjaar groeide de economie van 1953 tot 1964 gemiddeld met 5,7% en van 1965 tot 1968 gemiddeld met 13,6%.

Nederlandse *Billiton* (nu *Shell*) en de Amerikaanse *Suralco* (*Alcoa*) die samen deze produktietak volledig beheersen. Vanaf het einde van de jaren zestig is in Suriname een begin gemaakt met de verwerking van bauxiet tot aluinaarde en later tot aluminium. Het is elders aannemelijk gemaakt dat deze tendens tot semi-industrialisatie, welke middels het in 1975 gereed gekomen *Meerjaren Ontwikkelingsplan* (MOP) zou worden gestimuleerd, geïnduceerd is door de relatieve daling van de winstvoet in de grondstoffensektor ten opzichte van halfabrikaten en eindprodukten op de wereldmarkt.⁷ In de landbouw was de sterk toegenomen rijstproduktie voornamelijk te danken aan de ontwikkelingsinvestering ten behoeve van het grootschalig Nederlands bedrijf, de stichting machinale landbouw (*SML*), die regelmatig een deel van haar goedkope rijst op de lokale markt dumpte en zo de kleine boeren-produktie weg drukte. In een

7. S. Hira, 'Imperialisme, Akkumulatie en Klassenstrijd in

Suriname', in: *Caraïbisch Forum*, 1980 nr. 2.

later stadium werd de Nederlandse *Handelsvereniging Amsterdam (HVA)* in de palmoliesektor actief. Deze voor de sektor van de kleine boeren vernietigende concurrentie werd eveneens aangegaan door een aantal agrarische middenstandsbedrijven die met de verstrekte ontwikkelingshulp op poten werden gezet (citrus, rijst, bananen). In de bosbouwsektor nam *Bruynzeel* de export van hout en houtprodukten geheel voor haar rekening, terwijl zij eveneens in toenemende mate op de lokale markt opereerde. In een later stadium beheerste het Nederlandse kapitaal eveneens grote delen van het bank- en verzekeringswezen, de konstruktie- en de transportsektor.⁸

De Surinaamse ekonomie werd, zoals hierboven werd uiteengezet, nieuw leven ingeblazen met behulp van buitenlands kapitaal. Haar exportstruktuur bleef onveranderd hoewel er nieuwe exportprodukten werden ontwikkeld. Tabel 2 geeft een beeld van het gewicht van de export voor de Surinaamse ekonomie. Het enklavekarakter van de ekonomie kenmerkte zich door een zwakke sektorintegratie, een grote exportgerichtheid en een niet minder grote afhankelijkheid van het buitenland wat betreft kapitaal, technologie en hulpstoffen. Dit betekende dat haar dynamiek in de centrumlanden was gelokaliseerd, terwijl de sociale formatie voor haar reproductie in hoge mate afhankelijk bleef van diezelfde centra.⁹ Aangezien industrialisatie uitbleef – daar was het beleid immers niet op gericht – en de sektorale integratie van de enklave met de lokale produktie minimaal was, bleven vermaatschappelijkingsprocessen op het niveau van produktie, ruil en konsumptie uit. In plaats daarvan raakten deze sferen in hoge mate geïnternationaliseerd.

De investeringen gedaan in de mijnbouw, landbouw, veeteelt en visserij, leidden tot hoge kapitaalintensiteit of lage lonen. De hoge organische samenstelling van het kapitaal in de mijnbouw is deels te danken aan de aard van het produktieproces, het hoge akkumulatietempo in deze branche en het min of meer gemonopoliseerde karakter van de markt. Dit maakt relatief hoge lonen mogelijk maar de verwerkelijking hiervan is mede afhankelijk van de kracht van de vakbonden. Daarentegen vertonen de rijst-, de bananen- en de houtsektor een relatief geringe kapitaalintensiteit, een grotere concurrentie op de wereldmarkt en lagere lonen.

8. Voor de activiteiten van het Nederlandse bedrijfsleven in Suriname zie o.a. E. Paerl e.a., *Nederlandse Macht in de Derde Wereld*; Amsterdam 1969. R. van Waesberge, *Suriname, een stukje Derde Wereld*, Novib, Den Haag 1976.

9. S. Amin, 'Akkumulatie en ontwikkeling in de hedendaagse wereld – een theoretisch model. De overgangsproblematiek', in: S. Amin e.a., *Imperialisme en onderontwikkeling*, Suntschrift 104, Nijmegen 1976.

Procentueel aandeel van de verschillende sectoren en het aandeel van de belangrijkste exportprodukten in percentages van het Bruto Binnenlands Produkt

	1953		1958		1963		1968	
	Aandeel	Uitvoer	Aandeel	Uitvoer	Aandeel	Uitvoer	Aandeel	Uitvoer
Landbouw & Veetelt & Visserij	13,0	3,2	13,4	3,2	10,2	4,7	9,8	4,6
Bosbouw & Houtverwerking	4,8	3,8	3,9	3,5	4,7	2,7	3,3	1,4
Bauxiet & Verwerking	35,6	39,4	28,7	31,9	27,4	30,7	31,2	42,2
Kleinindustrie/Bouwnijverheid	11,6	—	13,8	—	14,0	—	16,8	—
Handel, Bankwezen, Verzekeringen, Transporten	13,9	—	15,4	—	16,7	—	18,7	—
Overheid & Overige	21,1	—	24,8	—	27,0	—	20,2	—
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: *Macro-Economische Beschouwingen 1953-1968*, uitgave Stichting Planbureau Suriname, z.j., pp. 6, 19 en 32.

3.2. Klassenstructuur en politieke beheersing

Een belangrijke konsekwentie van de zojuist geschetste produktie-structuur was dat voorzover de buitenlandse bedrijven op de lokale markt actief waren zij een belangrijk deel van de lokale producenten wegkonkurreerden. Deze uitstoot werd mede bepaald door de buitengewoon grote import van goedkope produkten uit het centrum en manifesteerde zich in de vorm van massale urbanisatie, marginalisatie en emigratie naar Nederland. De herdistributie van de beroepsbevolking kan uit tabel 3 worden afgelezen. Hierbij moet men bedenken dat de gemiddelde bevolkingsgroei als gevolg van de massale emigratie naar Nederland daalde van 3,6% per jaar tot 2,5%.

Met name ambachtslieden, keuterboeren, winkeliers, eigenaren van houtzaagmolens en rijstpelmolens, kortom de middenstand, moesten het in deze konkurrentieslag ontgelden. Het hiermee in gang gezette proletariseringsproces zette echter niet volledig door. In de urbane gebieden nam men langdurig de omstandigheid waar dat hoewel de hoofdbron van inkomen verschoof naar die van loonarbeid, er daarnaast nevenactiviteiten werden verricht om de geringe inkomsten aan te vullen. Zo ontstond de situatie waarbij dezelfde persoon ambtenaar was en na de officiële werktijd boer, kleermaker, automonteur en dergelijke. Een minder fortuinlijk deel moest het proberen via nieuwe vormen van zelfwerkzaamheid, al dan niet met behulp van familiearbeid. Het is misplaatst deze laatste categorie aan te duiden als *petty bourgeois*, het is eerder de categorie welke in de literatuur bekend is geworden als behorend tot de zogenaamde 'informele sektor'. Deze sektor kenmerkt zich door diskontinue arbeid, lage inkomsten, illegale c.q. niet geregistreerde activiteiten. *Hosselen* (afgeleid van het Amerikaanse woord *to hustle*) is de Surinaamse term om het onzekere en grillige bestaan van deze categorie te typeren.¹⁰ Werd het produktieve deel van de middenstand in toenemende mate gemarginaliseerd, het improductieve deel expandeerde en veranderde aanzienlijk van karakter. Door de exorbitant grote invoer (ongeveer een derde van de voedingsmiddelen en nagenoeg alle ijzerwaren) bloeide de importhandel en de verdere distributie van deze goederen via 'wholesalers' en 'retail-salers'. De verwestersing van de samenleving en het snobisme van de hogere en middenlagen, die bij voorkeur hun buitensporig ontwikkelde konsumptiedrift uiten via Westeuropese en Amerikaanse (luxe)

10. J.C. Breman, 'Beleid en Maatschappij in Suriname: De Systematiek van Hosselen en Pinaren', in: *Beleid en Maatschappij*, jrg. 11 nr. 9, 1976.

Vgl. ook van dezelfde auteur: *Een Dualistisch Arbeidsbestel*, Amsterdam 1976.

tabel 3

Beroepsbevolking naar sectoren uitgedrukt in procenten

	1953	1968	1971	1972
Landbouw, Veetelt & Visserij	49	22	23	22
Bosbouw	2	2	2	3
Mijnbouw	5	7	6	7
Industrie & Bouwnijverheid	15	17	14	15
Overheid & Andere diensten	20	38	40	40
Totale werkzame bevolking	91	85	85	87
Werklozen	9	15	15	13
Totale beroepsbevolking	100	100	100	100

Bron:

Rapport Nationale Advies Raad (NAR), *Advies Suriname*, Den Haag 1975, p. 14.

NB: Er cirkuleren verschillende cijfers met betrekking tot de werkloosheid in Suriname. Officiële cijfers heten geflatteerd te zijn. Zo schatte de vakcentrale *De Moederbond* het percentage werklozen in 1972, ondanks de emigratie, op 30%.

goederen, vormden de markt voor deze handel. Een belangrijke implicatie van de toegenomen importhandel was onder andere een neerwaartse druk op de nationale besparingen; verder werden incidentele en 'halfslachtige' industrialisatiepogingen bemoeilijkt door de goedkope importen en westerse konsumptiepatronen, en vond er import van inflatie plaats.

De Surinamisering van het overheidsapparaat, de uitbreiding van de dienstensektor (onderwijs, gezondheidszorg, vrije beroepen) en de injectering van de economie leidden tot het ontstaan van een 'nieuwe middenklasse'. Het streven naar *white collar jobs*, vanwege de stabiele en relatief hoge inkomens, is van oude datum in de Surinaamse samenleving, maar manifesteerde zich na de oorlog op grote schaal. Tot de zeventiger jaren was het voornamelijk deze klasse die georganiseerd was in vakbonden.

De grote kapitaalbezitters bevonden zich uiteraard in het buitenland, met name in Nederland en de Verenigde Staten. Zij hadden echter hun lokale vertegenwoordigers en partners: de *kompradore bourgeoisie*.¹¹

11. De hier gehanteerde omschrijving van de kompradore bourgeoisie is van N. Poulantzas, 'Internationalisation

of Capitalist Relations and the Nation State', in: *Economy and Society* 2, 1974.

De politiek en economisch machtigste fraktie uit deze kompradore bourgeoisie wordt gevormd door hen die in het kader van de Surinamisering opposities wisten te verwerven in het bedrijfsleven en die hetzij persoonlijk hetzij via familie- en andere banden innig verstrengeld zijn met het staatsapparaat of met politieke partijen. Een andere categorie van deze fraktie bestaat uit Surinamers die, veelal via juridische diensten, gelieerd zijn aan de betreffende bedrijven. Zo overheersend is hun macht dat zij in officiële commissies met een geringe vertegenwoordiging kunnen volstaan. Een tweede fraktie bestaat uit lokale ondernemers wiens bestaanbasis eveneens is afgeleid van het buitenlandse kapitaal. Zij verrichten economische activiteiten die multinationale ondernemingen vanwege de grote schaal waarop zij opereren of vanwege de efficiëntie toebedelen aan Surinaamse entrepreneurs. Deze categorie funktioneert als een appendix van de enklavesektor, haar groei is een afgeleide grootheid. Een derde fraktie bestaat uit de importhandelaren, de plaatselijke uitdrukking van het handelskapitaal uit het centrum. Het is echter deze categorie die in de politieke arena het meeste opvalt.

Deze fraktionering is in de kleinschalige Surinaamse samenleving niet altijd evident: een en dezelfde persoon is soms in meerdere fracties in te delen. Ook moet worden opgemerkt dat alle genoemde fracties door de gevestigde, op etnische leest geschoeide, politieke partijen vertegenwoordigd worden.

Politieke partijen waren voor de financiering van de kostbare verkiezingskampagne en andere activiteiten afhankelijk van donaties van het bedrijfsleven. Het voortbestaan van lokale dagbladen werd bedreigd als een enkel grootbedrijf haar advertenties introk. Ook kerken zijn in hoge mate afhankelijk van de steun van het bedrijfsleven. De geringe financiële autonomie van de 'opinievormende instituten' drong bij tot een weinig kritische c.q. oppositionele houding. De exporteconomie werd in al haar geledingen tot op zeer grote hoogte beheerst door de exportbedrijven.

De politieke beheersing van de lagere klassen was effectief. Het belangrijkste mechanisme werd gevormd door persoonlijke en institutionele afhankelijkheidsrelaties, die alle partijen kenmerkten. Gegeven de geringe maatschappelijke perspectieven, met name de werkgelegenheid, werd het gebruikelijk een beroep te doen op succesvolle etnische voorgangers voor bemiddeling en steun. Deze praktijk, in de lokale kontekst bekend geworden als *regelen*, werd gehonoreerd in ruil voor politieke steun. Maar dit vooronderstelde dat de desbetreffende politieke partij toegang had tot het staatsapparaat of andere publieke fondsen. Tot op zekere hoogte was dat inderdaad het geval. Zo kon men afhankelijk van de

sektorale en geografische distributie van de etnisch gesegmenteerde bevolking 'typisch Aziatische' of 'typisch Kreoolse' ministeries aanwijzen die allemaal gestadig expandeerden en tot dysfunctivering van de burokratie leidden. In 1979 was ongeveer 40% van de beroepsbevolking in overheidsdienst. De noodzaak tot bemiddeling, met als gevolg politieke beheersing c.q. afhankelijkheid, werd eveneens een mechanisme dat de beroepsbevolking structureerde. Deze noodzaak, voortkomend uit de marginalisatie van de bevolking, vormt de materiële basis van de etnische 'verzuiling' die Suriname nog steeds kenmerkt. Politieke heerschappij manifesteerde zich in een etnisch parlementaire meerderheid en de personele bezetting van het staatsapparaat. De legitimatie van macht vond derhalve in etnische termen plaats. De Surinaamse staat leek, afhankelijk van de regerende coalitie, een Kreoolse of Hindostaanse staat.

De staatsfinanciën kenmerken zich door chronische tekorten en door wanbeheer. Verhoging van de belastingen (*levy*) op bauxiet in 1974 zorgden voor extra staatsrevenueu, maar de bauxietbedrijven reageerden, onder verwijzing naar de verminderde internationale vraag, met een vermindering van de produktie. Benadrukt moet worden, dat het financiële onvermogen van de Surinaamse staat — gegeven het uitblijven van drastische hervormingen van het belastingstelsel — een logische konsekwentie was van het *type* akumulatie waar zij de politiek-organisatorische uitdrukking van was. Overbruggingsleningen ter aflossing van de ontwikkelingshulp, giften en schenkingen onderstreepten slechts haar kompradore karakter.

De belangrijkste vormen van klassenstrijd buiten het produktieproces voltrokken zich, zoals eerder aangegeven, via de markt tussen kleine producenten enerzijds en grote bedrijven en importhandelaren anderzijds. Daarnaast moeten de stakingsgolven worden genoemd die vanaf 1969 regelmatig terugkeerden. De door de perifere akumulatie veroorzaakte marginalisatie van de bevolking leidde door de specifieke vorm van politieke beheersing — 'regelen', 'verzuiling' — tot een ongebreidelde expansie van het staatsapparaat enerzijds en een wildgroei van de dienstensektor anderzijds. Aangezien de werkgelegenheid, waarvan de groei in deze twee sectoren het grootst was, in de jaren zeventig begon te stagneren, werd de emigratie naar Nederland gevoed. Deze werd zo omvangrijk dat volgens betrouwbare schattingen thans ruim een derde van de Surinaamse bevolking in Nederland verblijft. De massale emigratie moet eveneens gezien worden als een vorm van protest.

3.3. De staatsgreep

Tijdens de onderhandelingen met betrekking tot de onafhankelijkheid kon Suriname het uitzonderlijk hoge bedrag van 3,5 miljard Nederlandse guldens aan ontwikkelingshulp bedingen. Volgens de overeenkomst zou 50% in direkt produktieve, 25% in infrastrukturele en 25% in sociaal-educatieve projecten worden besteed. De verwachting was wijdverbreid, dat het land thans wél zou varen. Een aanzienlijk deel van het geld was bestemd voor het megalomane *West-Surinameproject* dat in hoofdzaak voorzag in een verdere expansie van de bauxietproductie en -verwerking. De onafhankelijkheidsroes, het opgeklopte nationalisme en het grote bedrag aan ontwikkelingshulp brachten een dermate groot vertrouwen voort dat zelfs de emigratie naar Nederland enige tijd stil kwam te liggen. Op het moment van de proklamatie van de natie-staat Suriname, wist het nationalisme de verschillende etnische ideologieën te overstijgen. Dat bleek een tijdelijk politiek succes te zijn. Bij de eerste verkiezingen na de onafhankelijkheid in 1977 werd de nationalistische *Partij Nationalistische Republiek* (PNR), uit de overwegend Kreoolse koalitie gemanouvreerd. Algemeen werd de opvatting gedeeld dat de machtigste Kreoolse partij, de *Nationale Partij Suriname* (NPS), middels fraude de verkiezingen had weten te winnen. De staat werd nu door de overige bevolkingsgroepen niet gezien als een nationale staat, maar als een Kreoolse staat. Het nationalisme werd verdrongen door concepties van de 'oude politiek', gebaseerd op etnische belangen. Korruptieschandalen bevestigden de vrees van sceptici dat er niets was veranderd aan de oude verhoudingen.

De crisis van het nationalisme stond niet op zichzelf. Werd de 'verzuiling' van de Surinaamse samenleving mede in stand gehouden door de alom gepropageerde ideologie dat de etnische partijen streefden naar een positie van alleenheerschappij¹², koalitie van en samenwerking tussen politieke partijen waren geruststellend voor de bevolking en fungeerden als barometer voor de mate van politieke (on)veiligheid. De wisseling van regeringen gaf daarnaast vertrouwen in het parlementaire stelsel in de politieke toekomst. Toen de Hindostaanse oppositie tijdens de onafhankelijkheidsbesprekingen gesust werd met de belofte dat er op korte termijn nieuwe verkiezingen uitgeschreven zouden worden, was dit voor velen een toetssteen voor samenwerking en harmonie van de zijde

12. Het idee van etnische overheersing is in het Caraïbische gebied niet alleen een ideologie maar politieke werkelijkheid. In Suriname wordt vaak verwezen naar etnische overheersing in Trinidad en

Guyana. Typerend is de uitspraak van de voormalige premier van Trinidad, Eric Williams: "een machthebber in het Caraïbisch gebied die een verklaring verliest is dom".

van de zittende regering. Door vertragingstactieken werden de verkiezingen echter verschoven tot 1977. Deze werden gewonnen door de regerende NPS. De gedachte was wijdverbreid dat de verkiezingen gewonnen waren via fraude. Men verwachtte, net zoals in de omliggende landen in de regio, een herhaling van deze manoeuvre bij de volgende verkiezingen. Het geloof in 'de aflossing' van de regeermacht en de vernieuwde mogelijkheid van het parlementaire stelsel nam versneld af. De legitimiteit van de gevestigde partijen werd daarnaast, mede door toedoen van de agitatie van links, aangetast door de verbreiding van het inzicht dat de gevestigde politieke partijen alle van hetzelfde hout waren gesneden. Een belangrijke omstandigheid die leidde tot deze crisis van het parlementarisme was, dat de kleine linkse partijen geen serieus alternatief vormden.

De economische politiek van de zittende regering kwam langzamerhand onder vuur te staan. De voortzetting van de oude ontwikkelingsstrategie bracht – traditiegetrouw – slechts voor een beperkt deel van de bevolking welvaart. De omvangrijke investeringen in de enklavesektor en de creatie van nieuwe algemene produktievoorwaarden leidden tot een sterke groei van de importen van de lokale klasse van entrepreneurs, met name in de bouw. De ideologie van deze frakties van de kompradore bourgeoisie was dusdanig dat zij welhaast uitsluitend gericht was op het behalen van hoge winsten in de kortst mogelijke tijd. Het besef was aanwezig dat Nederland bereid was hun 'succes' via de ontwikkelingshulp gedurende beperkte tijd te financieren. Dit was haar *specieke* klassebelang.¹³ De regerende politieke partijen speelden in dit verband slechts een allokerende rol in de toedeling van ontwikkelingsprojecten aan deze ondernemers. Het resultaat was dat in 1978 tachtig procent van de hulp was geïnvesteerd in infrastrukturele, 15% in produktieve en 5% in sociaal-educatieve projecten. Dit leidde tot een konflikt met de Nederlandse regering dat op ministerieel niveau werd bijgelegd. Maar de Nederlandse staat¹⁴ bleef zeer ontevreden over dit 'mismanagement', niet in de laatste plaats omdat de Surinaamse kompradores aanstalten

13. Hoewel de kompradores en het buitenlandse kapitaal in het algemeen hetzelfde belang hebben, bestaan er tegenstellingen tussen deze twee klassen die niet alleen van conjuncturele aard zijn. Benadrukt moet worden dat de economische tegenstellingen tussen deze twee partijen van sekundaire aard zijn. De politieke implicatie hiervan is dat de

kompradore bourgeoisie geen transformerende rol kan spelen in het maatschappelijk bestel.

14. Wij abstraheren hier van de verschillen in het konkrete ontwikkelingsbeleid ten aanzien van Suriname tussen Partij van de Arbeid-minister J. Fronk en diens CDA-opvolger J. de Koning.

maakten om in West-Suriname Amerikaanse bedrijven te begunstigen boven nederlandse.

Intussen was er door de migratie een groot tekort ontstaan aan geschoolde arbeid. Diverse publieke diensten zoals het onderwijs en hele afdelingen van het staatsapparaat konden hierdoor nauwelijks functioneren. Het bedrijfsleven klaagde over het tekort aan gekwalificeerd personeel en begon in toenemende mate gebruik te maken van de goedkopere Guyanese gastarbeiders. Ook de goederenafzet nam af, terwijl de betalingen van de overheid aan het bedrijfsleven, door de stagnerende burokratie, lang op zich liet wachten.

Een derde crisis betrof die in het militaire apparaat. In Nederland opgeleide militairen eisten een soldatenvakbond om de talloze grieven middels overleg het hoofd te bieden. De repressieve maatregelen van de regering hierop werkten in de uitzichtloze samenleving averechts uit: inspelend op de massale ontevredenheid (Nederland, lokale bourgeoisie, vakbonden, kerken, oppositionele politieke partijen, jeugdgroepen en vrouwenorganisaties) grepen deze militairen op 25 februari 1980 de macht.

De voorgaande uiteenzetting onderstreept dat de crisis van de staat de politieke uitdrukking was van een *algemene* sociale crisis. Deze ontstond doordat het perifere karakter van het akkumulatieproces bestaande produktievormen ontbond, de interne ontwikkeling van produktiekrachten verhinderde, en tot buitensporige expansie van de onproductieve sectoren leidde.¹⁵ Dit hoefde niet automatisch te leiden tot een crisis van de staat. Maar doordat de sociale gevolgen van het akkumulatieproces bemiddeld worden door de etnische politieke partijen zetten deze zich door in de staat en haar apparaten. De militairen die de staatsgreep pleegden vormden wel een aparte groep, maar waren politiek gezien exponenten van de verschillende ontevreden belangengroepen in de samenleving. De crisis van de burokratie, het parlementarisme en het militaire apparaat zijn slechts de politieke uitdrukking van de algemene crisis.

Doordat de bestaande organen van overleg na de staatsgreep werden uitgeschakeld concentreerde de sociale strijd zich binnen het leger en nam de vorm aan van een strijd tussen personen. Na anderhalf jaar en na ontelbare crises is men er voorlopig in geslaagd de macht ten gunste van een nationalistisch georiënteerde regering te konsolideren. Dat dit zonder noemenswaardig bloedvergieten

15. Vergelijk C. Bettelheim, 'Theoretical Comments', in: A. Emmanuel, *Unequal Exchange: A*

study in the Imperialism of Trade,
NLB, Londen 1972.

heeft plaats gevonden, is waarschijnlijk te danken aan de 'begeleiding' van de Nederlandse en Amerikaanse ambassades.

4 'Projekten-socialisme'

Vóór de coup waren er twee belangrijke progressieve politieke partijen in Suriname: de *Volkspartij* en de *PALU*. Bij de laatst gehouden verkiezingen in 1977 wist geen van beide een zetel te veroveren. Beide partijen hebben een internationaal onafhankelijke opstelling, maar de Volkspartij was duidelijker linkser gepolitiseerd en internationaler georiënteerd. Na de staatsgreep viel de Volkspartij uiteen omdat een deel van het kader de staatsgreep enthousiast verwelkomde en steunde, en deze zelfs tot revolutie hielp proklameren. Het andere deel nam een meer afwachtcnde houding aan. De splitsing heeft een dermate verlammcnde uitwerking op beide vleugels gehad dat zij op dit moment vrijwel volledig lijken uitgespeeld. De PALU daarentegen, die zich veelc'er kenmerkte door een radikaal nationalisme, hield zich aanvankelijk buiten de verwickelingen, maar sloot zich naderhand met een toenemend enthousiasme aan bij de nieuwe machthebbers. Zij maakt nu deel uit van de regering. Dit samengaan met de militairen wordt door PALU-voorzitter ir I. Krolis als volgt gerechtvaardigd:¹⁶ omdat de ontwikkelingen na de staatsgreep zich niet tegen de organisaties die altijd het belang van de massa's hebben uitgedrukt hebben gericht, heeft 25 februari een eenheidschcpende waarde op grond waarvan alle progressieven, die verdeeld waren, zich kunnen bundelen om zo het volk te kunnen verenigen. Voorop staat het werken aan een eenheidsstructuur waardoor er eenheid van organisatie en denken kan ontstaan. De militairen (en andere ontevredenen) hebben het geluk en daardoor tegelijk het ongeluk gehad reeds in hun eerste poging om de macht te grijpen te zijn geslaagd. Daardoor is men niet gedwongen geweest, zoals in andere landen, om zich na de eerste aanval in de bergen terug te trekken om van daaruit een totaal nieuwe revolutionaire organisatie op te bouwen. Kortom, het revolutionaire proces mist een theorie die ontstaan zou zijn op basis van een concrete praktijk die het 'leven in de bergen' met zich zou hebben meegebracht. De richtsnoeren voor het handelen worden daarom nu pas ontwikkeld. Daarom ook praat men in Suriname nog niet over socialisme maar over de intentie tot een socialistische koers. Wat er moet gebeuren is het gehele volk op basis van een anti-imperialistische strijd

16. *Verslag van een gesprek van de heer Ir. I. Krolis, PALU-voorzitter, met enkele persmensen op 7 mei*

1981, in het gebouw van de Stichting Tenasu te Den Haag, uitgave PALU Nederland, Wageningen 1981.

verenigen in een te vormen *nationaal front*: "Een front van kapitalisten, arbeiders, revolutionairen enzovoort om de talloze links met het buitenlands kapitaal te verbreken, waardoor de basis-kondities worden geschapen voor een Suriname, waarin de Surinaamse kapitalist voor zichzelf bepaalt dat de vorm waarin hij deelneemt aan de samenleving niet goed is en hij zijn geweldige capaciteiten als manager voor de kollektieve samenleving aanwendt. Pas na de strijd tegen het imperialisme, wanneer mocht blijken dat de Surinaamse kapitalist niet mee wil in de kollektiviteit, pas dan komt de tweede opgave: strijd tegen het kapitalisme".¹⁷

Wat houden deze 'richtsnoeren voor het handelen' precies in en wat is de feitelijke gang van deze ontwikkeling?

De PALU is voortgekomen uit een politieke bundeling van voornamelijk in Wageningen afgestudeerde ingenieurs en andere pragmatisch ingestelde academici. Terecht worden zij waarderend gezien als het beste ingenieursbureau van Suriname. Vóór de coup heeft deze partij zich dienstbaar gemaakt door het organiseren van de bevolking via koöperatieve landbouwbedrijven en — evenals de Volkspartij — door het opzetten van sociale projekten in volkswijken. Vanaf haar ontstaan heeft de PALU kritiek geleverd op de in de afgelopen jaren gevoerde 'big push' ontwikkelingsfilosofie welke zij treffend onderdeel van de 'oude politiek' noemde. Zo heeft de PALU onophoudelijk het West-Suriname-projekt bekritiseerd en beleidsombuigingen in de richting van kleinschaligheid benadrukt.

Maar wat is totnogtoe de kern van het sociaal-ekonomisch beleid van de nieuwe machthebbers? Reeds kort na haar installatie versnelde de regering Chin a Sen via een urgentieprogramma de uitvoering van enkele maatregelen in de sociale sfeer. Te noemen zijn: invoering van een algemene ziektekostenverzekering voor ambtenaren; het afbouwen van gestagneerde volkswoningbouwprojekten en het opvoeren van het bouwvolume; het optrekken van de ouderdomsuitkeringen van Sf 25,— en tevens het verlagen van de uitkeringsgerechtigde leeftijd van 75 naar 60 jaar; het opheffen van de handelingsonbekwaamheid van de vrouw en de versnelde uitvoering van een drinkwaterprogramma. Daarnaast werden verspreid over het gehele land meer dan honderd zogenaamde volkskomité's opgericht welke de participatie van de bevolking aan het ontwikkelingsproces zouden moeten bevorderen en het nationalisme zouden moeten stimuleren. Tegelijkertijd worden, onder

17. Uit: *De Ware Tijd*, 4 mei 1981, p. 16.

verwijzing naar de noodzaak van staatsveiligheid en disciplineren van de bevolking, de burgerlijke vrijheden ingeperkt door de instelling van een avondklok en de perscensuur.

Ten aanzien van de ontwikkelingsinvesteringen zijn de activiteiten rond het zozeer bekritiseerde West-Suriname-projekt voornamelijk beperkt tot de uitvoering van het *Kabalebo-projekt* dat de opwekking van hydro-elektrische energie beoogt. Dit door de Wereldbank te financieren projekt, waarvan de totale kosten op ongeveer één miljard worden geraamd, moet goedkope energie leveren voor de op te zetten industriële bedrijvigheid welke voor een groot deel zal neerkomen op het verschaffen van energie aan multinationale ondernemingen voor de verwerking van bauxiet tot aluminium. Daarnaast is een bureau voor industriële ontwikkeling en exportbevordering uit de grond gestampt. De combinatie op zich geeft al het karakter van de te ondernemen activiteiten aan: bevordering van *nieuwe* exportsectoren gericht op positieverbetering van het land op de wereldmarkt. In dit verband zijn talrijke projekten in de agrarische sektor aangekondigd die waarschijnlijk een herallokatie van de nog niet bestede gelden van het lopend *Meerjaren Ontwikkelingsplan* (MOP) met zich mee zal brengen. Met als argument de kleinschalige binnenlandse markt zal de produktie zich in de eerste plaats op de export richten, en ze zal gezien het relatieve hoge loonniveau in Suriname een kapitaalintensief karakter hebben om concurrerend te zijn op de wereldmarkt.

Een poging tot herstrukturering van de exporteconomie blijft voornamelijk uit. Veranderingen komen neer op accentverschuivingen van de mijnbouw naar de landbouw: de historische continuïteit is opvallend. Het karakter van het perifere akumulatieproces blijft intakt, ook al zouden de produktiemiddelen in staatshanden komen. Zo men al de produktie onder controle heeft zal de concurrentie op de wereldmarkt voor wat betreft agrarische produkten vroeg of laat leiden tot het bevriezen of terugdraaien van de lonen. Daarnaast moet worden opgemerkt dat noch de afzet noch monetaire ontwikkelingen noemenswaardig beïnvloed kunnen worden, terwijl de socialisatie van de produktie eveneens wordt tegengegaan. Wil industrialisatie enige kans maken, dan zal de produktie in de eerste plaats voor de *binnenlandse* markt en met arbeidsintensieve technieken moeten plaatsvinden teneinde de vermaatschappelijking ervan mogelijk te maken¹⁸. De kleine markt en de beperkte hulpmiddelen zullen noodzaken tot regionale integratie. Voorwaarde voor het slagen hiervan is dat de

afstemming van de produktie op de centrumlanden teniet wordt gedaan. Specifiek en van groot belang voor perifere formaties is dat deze integratie, bij afwezigheid van een volledig ontwikkeld kapitalisme, onder andere plaats vindt onder konditie van een geringe ontwikkeling van de produktiekrachten. Dat wil zeggen dat de politieke en ideologische voorwaarden voor het realiseren van regionale integratie een relatief groter gewicht kunnen hebben dan in de centrumlanden. Als deze historische krachttoer al gerealiseerd kan worden, dan nog – wij zijn ons ervan bewust – zal een algemenere tegenstelling blijven bestaan: die tussen de natievorm waarin het akkumulatieproces zich voltrekt, en de internationalisatie van dat proces.¹⁹ Andere noodzakelijke voorwaarden voor industrialisatie die vervuld moeten worden zijn de politieke mobilisatie van de lagere klassen tot inzet in het produktieproces, strijd voor en behoud van klassenverworvenheden, beteugeling van de luxe-konsumptie en herverdeling van het nationale inkomen te verruiming van de markt.²⁰ De strategie van de regering Chin a Sen/PALU, waarbij landbouwkapitaal geakkumuleerd wordt via de wereldmarkt teneinde te kunnen industrialiseren, gaat voorbij aan deze structurele en politieke voorwaarden, en vertoont een geobsedeerdheid met betrekking tot geldkapitaal. Bij afwezigheid van een nationale bourgeoisie als *klasse*, dat wil zeggen met een zodanige organische samenhang dat de verschillende produktieprocessen een relatief autonome basis vormen voor de reproductie van het kapitaal en/of arbeidskracht,²¹

19. Clive Thomas, 'On Formulating a Marxist Theory of Regional Integration', in: *Transition*, Vol. 1 no. 1, 1978 (Journal of the faculty of social sciences and the institute of development studies University of Guyana), en Clive Thomas, 'Neo-Colonialism and Caribbean Integration', in: Basil A. Ince (ed.), *Contemporary International Relations of the Caribbean*, University of the West Indies, Trinidad 1979.

20. Vgl. Amin, *op. cit.*

21. Het zij benadrukt dat we hier spreken van een klasse als maatschappelijke entiteit en niet als statische verzameling van kapitalisten. De samenhang tussen de departementen I en II zoals behandeld door Marx in het tweede deel van *Het Kapitaal* wijst op de mogelijkheid van *volledige* reproductie, op theoretisch niveau. In de konkrete werkelijkheid is dit zelden het geval binnen een natie-staat. Voorzover de bourgeoisie controle heeft op de kringloop van het kapitaal, d.w.z. de reproductie

grotendeels plaatsvindt binnen natie-staat-verband, is het gebruik van het concept 'nationale bourgeoisie' gerechtvaardigd. De sociale differentiatie en arbeidsspecialisatie, kortom de ontwikkeling van een *interne markt*, verschaft deze klasse tezamen met de controle over het reproductieproces een zekere mate van politieke en economische autonomie. De industrialisatie in de jaren dertig in Latijns Amerika en thans in sommige perifere formaties zoals India leidden echter wel tot een lokale bourgeoisie die de consumptie-goederensektor (departement II) van de grond wist te krijgen. In deze gevallen spreken we van een *partieel ontwikkelde nationale bourgeoisie*. Aangezien dit geenszins het geval is in Suriname, bestrijden we de opvatting dat de staatsgreep de politieke uitdrukking is van een opkomende bourgeoisie. Vergelijk S. Hira, *De Staatsgreep in Suriname; achtergronden en vooruitzichten*, Internationale Socialistische Publikaties, Amsterdam. 1980.

zal de transformatie van de samenleving gedragen moeten worden door de arbeidende klasse. Dit vooronderstelt echter een politiek bewustzijn, een organisatie en mobilisatiegraad waar de huidige 'socialistische' regering niet aan wil beginnen. Het militair toezicht op linkse activisten en de pacifikatie van radicale militairen zijn niet bevorderlijk voor de organisatie van de massa. In plaats van een daadwerkelijke politieke mobilisatie mikt de regering Chin a Sen op het nationalistisch georiënteerde deel van de kompradore bourgeoisie en de middenklasse teneinde de rationalisatie van het staatsapparaat en de bestrijding van de *gevolgen* van de crisis ter hand te nemen. Hierbij heeft zij niet alleen de steun van Nederland, maar ook van de PALU die een belangrijke face-lift is voor de regering. In deze zin moeten we de oproep van PALU-voorzitter Krolis tot samenwerking tussen arbeiders en kapitalisten zien. Op de ongelijkmatige ontwikkeling van het kapitalisme in perifere formaties is vaak geantwoord met economisch nationalisme, zoals in Suriname door de PALU. De ontwikkeling van de produktiekrachten staat voorop, maar zonder een poging tot transformatie van de produktieverhoudingen. Dit komt veelal neer op een efficiëntere aanwending van de beschikbare hulpmiddelen en rationalisatie van de belemmerende voorwaarden voor accumulatie. Kortom, op een zoveelste herorganisatie van de Surinaamse staat als voorwaarde voor perifere accumulatie, het opkloppen van het nationalisme als vorm van massapacifikatie en een hernieuwde inpassing in de internationale arbeidsdeling.

Over verwante thema's publiceerden wij eerder onder meer:
Joep Creyghton, *De ontwikkelingshulp aan Indonesië: mythe en werkelijkheid*. TPE 2/2.

Wicher Smit en Leo van Velzen, *Een militaire coup en internationale afhankelijkheid. Een politiek-economische analyse van recente ontwikkelingen in Turkije*. TPE 4/3.